

«НАШІ ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ» В КОНТЕКСТІ ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ КАРЕН ХОРНІ

У статті аналізується монографія К. Хорні «Наші внутрішні конфлікти», яка певним чином підсумовує науковий доробок відомого німецько-американського психоаналітика минулого століття. Показано, що й до сьогодні окремі ідеї та положення цієї праці не втратили свого теоретичного значення.

Ключові слова: психоаналіз, неофрейдизм, конфлікт, базисний конфлікт, страх, ідеалізований образ, творча спадщина.

В статтє анализируется монография К. Хорни «Наши внутренние конфликты», которая, в определённом смысле, обобщает научные изыскания известного немецко-американского психоаналитика прошлого столетия. Показано, что и сегодня отдельные идеи и положения этой работы не утратили своего теоретического значения.

Ключевые слова: психоанализ, неофрейдизм, конфликт, базисный конфликт, страх, идеализированный образ, творческое наследие.

The monography of K. Khorni «Our inter conflicts» which in a specific sense generalizes scientific searches of the wellknown German and American analyzed in this article. It is shown that nowadays concreat special ideas and statements of this work do not loose it's the theoretical meaning.

Keywords: psychoanalysis, newfreudism, conflict, base conflict, fear, idealized image, creative inheritance.

Теоретична спадщина Карен Хорні (1885–1952) посідає особливе місце в гуманістиці минулого століття, оскільки, по-перше, саме вона об'єднала європейський та американський психоаналітичний рух; по-друге, її напрацювання виступають сьогодні досить потужним й впливовим чинником не лише в неофрейдизмі, а й в обґрунтуванні подальших моделей щодо модифікацій «класичного» психоаналізу; по-третє, ціла низка висунутих нею ідей впливає на сучасне розуміння неврозу, внутрішніх конфліктів, на виявлення наслідків тих суперечностей, котрі вчасно не були розв'язані в житті конкретної людини тощо. Підтвердженням значного інтересу як європейських, так і американських науковців до спадщини К. Хорні став 2012 рік, коли збіглися дві дати, а саме: 60-річчя від року смерті відомого психоаналітика (1952) та 80-річчя її переїзду до США (1932). У психоаналітичному середовищі ці дві події привернули до себе помітну увагу.

Слід зазначити, що осмислення та інтерпретація теоретичних ідей К. Хорні на теренах укра-

їнської та російської гуманістики представлені досить строкато. Водночас не можна не визнати, що «хорнівська» присутність в контексті дослідження широкого кола проблем психоаналізу стає дедалі відчутнішою. В означеному аспекті звернемо увагу, зокрема, на праці Л. Левчук, Г. Бурменської, В. Менделевич, С. Соловйової, С. Степанова, В. Старовойтова та ін. Протягом останнього часу і авторка цієї статті виявляла зацікавленість естетико-культурологічним аспектом спадщини К. Хорні. Аналіз творчого потенціалу митця у контексті «невротичної особистості нашого часу» представлений на сторінках дисертаційного дослідження «Психоаналітична модель художньої творчості: досвід теоретичних модифікацій» (Київ, 2011), а у статті «Творчий потенціал митця в контексті теорії «невротичної особистості нашого часу» («Культура і сучасність», № 1, 2012) виокремлено естетико-мистецтвознавчий аспект теоретичної спадщини К. Хорні та складові елементи творчого процесу з наголосом на основних

ідеях, представлених у її монографії «Невротична особистість нашого часу». Наразі усе зроблене спонукає до дальшої дослідницької роботи, оскільки лише наближує нас до цілісного аналізу теоретичних надбань К. Хорні — яскравого й непересічного науковця.

Творча спадщина німецько-американського психоаналітика досить ґрунтовна, адже об'єднує як практичний аспект, котрий Хорні визначила як «особистий досвід аналітичної роботи з пацієнтами і з самою собою» [5, 3], так і теоретичний. К. Хорні, як відомо, є авторкою низки ґрунтовних праць, серед яких виокремимо «Невротичну особистість нашого часу», «Нові шляхи психоаналізу», «Самоаналіз», «Психологія жінки», «Невроз і зростання особистості». В межах нашої статті увагу зосереджено на праці «Наші внутрішні конфлікти», яка посідає особливе місце в теоретичних напрацюваннях К. Хорні, оскільки вона по суті підсумовує її науковий доробок. Аналіз і інтерпретація засадничих позицій означеної монографії, на нашу думку, має здійснюватися з урахуванням попередніх досліджень науковця, оскільки сама К. Хорні на сторінках «Наших внутрішніх конфліктів» не лише постійно апелює до інших своїх праць, а й завдяки останнім відтворює процес формування власної концепції неврозу.

Дослідження «Наші внутрішні конфлікти», яке вийшло друком у 1945 р., з одного боку, досить цілеспрямоване і пройняте наріжною ідеєю виявити сутність «невротичного конфлікту», а з другого — долучає цілу низку дотичних проблем. Ці проблеми — ідеалізований образ, страх, штучна гармонія, садистські нахили, безнадійність — є не лише самодостатніми, а й такими, поза якими концепцію «базисного конфлікту» навряд чи вдалося б обґрунтувати.

Як відомо, К. Хорні — самостійна дослідниця, яка на початку 30-х років минулого століття поставила під сумнів низку засадничих позицій З. Фрейда і намагалася прокласти власний шлях у психоаналізі. Проблема неврозу виявилася саме тою, де позиції засновника психоаналізу і К. Хорні принципово розійшлися. Для того щоб чіткіше уявити ситуацію, що склалася серед тодішніх психоаналітиків, які вивчали природу неврозів, звернемося до сучасного визначення цього феномену: «Неврози — група функціональних, так званих пограничних психічних захворювань (неврастенія, істерія, психастенія), що розвиваються внаслідок тривалого впливу психотравмуючих факторів, емоційної або розумової перенапруги, подекуди — під впливом інфекцій чи інших захворювань» [4, 882].

Аж ніяк не торкаючись медичної сутності неврозу, представленої чи то в позиції психоаналізу, чи то в шуканнях сучасних неврологів, наголосимо, що і З. Фрейд, і К. Хорні — безпосередньо чи опосередковано — в своїх теоретичних позиціях виокремили те, що в сучасній гуманістиці атрибується як культурологічний аспект у процесі дослідження неврозів. Водночас слід визнати, що поняття «культура» чи «культурологічний аспект» досить повільно й суперечливо «входили» в психоаналітичний контекст. Це підтверджує відомий американський психоаналітик Ф. Александер, колега К. Хорні, на точку зору якого вона посилається у праці «Наші внутрішні конфлікти». Він, зокрема, писав: «Переживши сильний вплив Адлера, вона (К. Хорні — Л. І.) прискіпливо вивчила роль сексуальності в утворенні неврозів і теорію лібідо; і все ж не зуміла запропонувати скільки-небудь задовільних нових ідей. Вона просто замінила ідею неясної біологічної субстанції — лібідо — не менш невизначеним соціологічним поняттям культури» [1, 521].

У контексті нашого аналізу процитований фрагмент цікавий не ставленням Ф. Александера до теоретичної позиції К. Хорні, а його скептичним коментарем щодо поняття «культура». Для американської гуманістики 30-х років минулого століття намагання К. Хорні та її однодумців, зокрема Е. Фромма, виявляти в процесі аналізу складних психічних процесів культурологічне, чи, за висловом Хорні, цивілізаційне, підґрунтя було нетиповим. Культурологічні, а подекуди і культуротворчі новації науковців прокладали собі шлях у гострих дискусіях та відвертому неприйнятті. По суті, лише на перетині 70–80-х років ХХ століття, передусім на європейських теренах, культурологічні шукання К. Хорні і неофрейдистів у цілому отримали широке визнання й позитивну оцінку.

Розпочинаючи працювати над монографією «Наші внутрішні конфлікти», К. Хорні визначає ті завдання, які планує вирішити в процесі дослідження природи неврозу. Вона, передусім, чітко відмежовує власну позицію від точки зору З. Фрейда: «...було очевидним для мене, що Фрейд прийшов <...> до помилкових висновків, оскільки не надав культурним факторам жодного значення» [5, 5]. К. Хорні, на відміну від Фрейда, наголосила саме на культурних факторах. Науковець акцентувала: прибувши до Америки в 1932 р., відразу ж відчула різницю між «неврозами у цій країні» і тими, що вона їх «спостерігала в європейських країнах». Внаслідок порівняльного

аналізу, К. Хорні формулює досить чіткий висновок: «Головною тезою цієї книги (мається на увазі попереднє дослідження К. Хорні «Невротична особистість нашого часу» — Л. І.) було переконання, що невротизм породжується культурними факторами або, точніше, що невротизм виникає через розладженість у людських стосунках» [5, 6].

Досить показовим є і наступне розходження в позиціях К. Хорні і З. Фрейда. К. Хорні наголошує песимізм засновника психоаналізу щодо можливості лікування невротизму. За твердженням дослідниці, цей песимізм живився «глибоко прихованою невірою» З. Фрейда «в людську порядність та в розвиток людини». Вона цитує відоме положення цього психоаналітика: «Людина приречена на страждання або руйнування. Потяги, які керують нею, можна лише контролювати або, в кращому разі, «сублімувати» [5, 12]. На відміну від З. Фрейда, К. Хорні переконана, що людина і володіє можливостями, і має бажання «розвивати свої здібності і ставати нормальною людиною істотою». Погляди Хорні-теоретика просякнуті вірою, що «людина може змінюватися і продовжує змінюватися, допоки живе» [5, 12].

Як уже зазначалося, у монографії «Наші внутрішні конфлікти» К. Хорні деталізує або поглиблює окремі ідеї, що були заявлені у її попередніх дослідженнях, в цьому разі у праці «Невротична особистість нашого часу». Якщо ідеєю «культурного фактора» — як наріжною — просякнуті різні праці Хорні, то в книзі «Наші внутрішні конфлікти» означена ідея співіснує із виокремленням принципового значення «структури характеру невротика». У свою чергу, наголос на «характері невротика», так би мовити, активізує аналіз таких зрізів конфлікту, як моральний та психологічний. А наголос на цих зрізах дає змогу науковцеві проводити паралелі з естетико-художніми традиціями висвітлення чи то невротичної особистості, чи то «розладженості людських стосунків», чи то причин конфліктів у світовій художній літературі. На нашу думку, це досить яскрава і специфічна особливість дослідницької роботи К. Хорні, адже вона до своїх праць долучає не лише власний практичний досвід лікаря-психоаналітика і коментує деякі факти із життя пацієнтів, а й досить часто апелює до визнаних майстрів психологічної прози, драматургії та поезії. В тканину теоретичних розмислів психоаналітика доречно «вписані» творчі шукання Г. Ібсена, Е. Золя, Р.-Л. Стівенсона, Ф. Достоєвського, Б. Шоу, Г.-М. Армі, С. Моєма та ін.

Раніше вже наголошувалося, що монографія «Наші внутрішні конфлікти» є багатоаспектним

дослідженням, а це уможливило різні підходи до її аналізу. На нашу думку, виявляючи культурологічну орієнтацію К. Хорні, слід виокремити та наголосити саме на конфлікті, який намагається «вирішити» невротик, адже наслідком такого «вирішення» є «створення штучної гармонії». Підкреслимо, що паралельно зі словом «вирішення» конфлікту, К. Хорні вживає слово «відкидання» конфлікту. Це видається нам симптоматичним: невротик «відкидає» конфлікт, уявляючи при цьому, що він його «вирішив». Саме така умовність дає змогу потрапити у світ «штучної гармонії». Власне, реальної гармонійності процесом «відкидання — вирішення» досягти неможливо. Споглядання за власними пацієнтами переконало К. Хорні, що можна виокремити «чотири основні спроби рішення конфліктів»: 1) принизити значення одного з потягів, що конфліктують, і піднести значення протилежного. У такому контексті до дихотомії «відкидання — вирішення» додається дихотомія «припущення — піднесення»; 2) «рухатися від людей». У цій другій спробі, як зазначає К. Хорні, «збереження емоційної дистанції між “Я” та іншими нейтралізує конфлікт»; 3) у третій спробі вирішення конфлікту «невротик, замість руху від інших, рухається від самого себе». Внаслідок цього, «Я» невротика частково втрачає у його власному сприйнятті ознаки реальності: «Замість реального “Я” невротик створює ідеалізований образ самого себе, в якому сторони, котрі конфліктують, настільки змінилися, що більше не здаються такими, а виглядають різними сторонами багатой особистості». В межах третьої спроби закріплюється уявлення про ідеалізований образ самого себе, з'являється бажання відповідати йому. К. Хорні припускає, що серед усіх спроб вирішення конфлікту ідеалізований образ є найважливішим, оскільки досить довго впливає на невротика; 4) остання — четверта — спроба, на думку К. Хорні, вимагає залучення поняття «екстерналізація», яке допомагає відтворити ситуацію створення враження, завдяки якому «внутрішні процеси відчуються як такі, що відбуваються поза “Я” [1, 9–10].

На нашу думку, зацікавленість К. Хорні у вирішенні проблеми конфлікту подекуди настільки значна, що відсуває на другі ролі проблему невротика — постаті, так би мовити, похідної від «внутрішнього конфлікту». Наразі, досліджуючи проблему конфлікту, науковець намагається виявити усі її структурні елементи. Можна стверджувати, що до сьогодні хорнівська модель конфлікту залишається однією з найпоширеніше відпрацьованих. Враховуючи межі статті, наголосимо на

тих аспектах конфлікту, обґрунтованих К. Хорні, аналіз яких дає можливість виявити культурологічний чи естетико-художній потенціал розмислів відомого психоаналітика.

Відтворюючи хорнівське розуміння конфлікту, потрібно, на наш погляд, виокремити ідею «базового конфлікту», ідею, осмислення якої поступово нашаровувалося у працях теоретика. Власне, вона сама вважає за потрібне назвати три монографії — «Невротична особистість нашого часу», «Самоаналіз», «Нові шляхи психоаналізу», — в яких розвинута її точка зору. Дослідження «Наші внутрішні конфлікти» завершує теоретичний рух означеної ідеї. За визначенням К. Хорні, «базисний конфлікт» — він становить «ядро» неврозу — це «конфлікт, породжений несумісністю аттитюдів». Перш, ніж продовжити думку теоретика, слід звернути увагу на поняття «аттитюд», яким К. Хорні досить часто користується. Аттитюд — від франц. *attitude* — одна з основних поз класичного танцю, при якій зігнута в коліні нога піднята і відведена назад [4, 90]. Це поняття має, на думку К. Хорні, показати конфлікт як руйнування класичної гармонії, як несумісність «поз», що їх можуть набувати сторони, що конфліктують.

Повертаючись до хорнівського визначення «базового конфлікту», відтворимо його повністю: «Я дозволю собі додати, що використовую термін базис не лише в якомусь метафоричному смислі завдяки своїй важливості, а й щоб наголосити той факт, що він представляє динамічний центр, з якого народжуються неврози. Це твердження є центральним у новій теорії неврозів» [5, 34]. Якщо підсумувати увесь теоретичний матеріал, присвячений К. Хорні «базисному конфліктові», то можна стверджувати, що він набуває ознак транскультурності. Нашу думку — дещо опосередковано — підтверджує і сама К. Хорні, коли зазначає: «Переконання в існуванні базисного конфлікту в людській особі сягає давнини і відіграє помітну роль у різних релігіях і філософських концепціях. Сили світла та темряви, Бога та диявола, добра і зла — ось деякі з антонімів, за допомогою яких це переконання було виражено. Поділяючи це переконання, як і багато інших, Фрейд здійснив у сучасній психології піонерську роботу» [5, 25]. У контексті концепції «базисного конфлікту» К. Хорні знову намагається порівняти свої ідеї з позицією З. Фрейда та визначити власний погляд на «за» і «проти» фрейдівської моделі психоаналізу. Постійно наголошуючи значення теоретичних і практичних досягнень З. Фрейда щодо «базисного конфлікту», К. Хорні не уникає

можливості зафіксувати власну позицію, роблячи це навіть тоді, коли йдеться лише про певні деталі. Можна стверджувати, що вона належала до тих представників психоаналітичного руху, котрі аж ніяк не збиралися залишатися в тіні постаті засновника психоаналізу. Наведемо приклади кількох теоретичних розходжень у позиціях З. Фрейда та К. Хорні щодо сутності «базового конфлікту».

На думку З. Фрейда, «базисний конфлікт» існує між нашими інстинктивними потягами, котрі спрямовані на отримання задоволення, і оточенням, що забороняє їх реалізувати. Цими «забороняючими силами» виступають родина і суспільство. Коментуючи позицію З. Фрейда, К. Хорні наголошує: «Забороняюче оточення інтерналізується у ранньому дитинстві і з цього часу існує у вигляді забороняючого “Над-Я” [5, 26]. Ці твердження К. Хорні вважає дискусійними: маючи певні моменти об’єктивності, вони аж ніяк не можуть претендувати на «базисний конфлікт». У контексті власних розміркувань щодо витоків «базисного конфлікту», З. Фрейд робить наголос на почутті страху, що супроводжує «стан конфлікту» у невротика. Наразі К. Хорні висловлює певний скептицизм щодо почуття страху: «...я не вірю, що будь-який конфлікт між бажаннями і страхами міг би пояснити глибину розколотості “Я” невротика, а також кінцевий результат невротичного конфлікту, який настільки руйнівний, що здатний в прямому сенсі знищити людину» [5, 26].

В означеному контексті розміркувань двох відомих дослідників виникає певна колізія, а саме: Фрейд переконаний, що невротик має бажання, здійснення яких блокується страхом. К. Хорні ж відстоює іншу позицію: невротик взагалі втрачає «здатність бажати взагалі чого-небудь широго». Це відбувається тому, що справжні бажання невротика розділені і діють у різних напрямках. Позиція К. Хорні дала можливість виявити реальну глибину «базового конфлікту» На тлі її ідей, точка зору Фрейда видається дещо спрощеною. Отож загальний висновок теоретиків діаметрально протилежний: на відміну від Фрейда, котрий переконаний, що «базисний конфлікт» у принципі не може бути вирішений, Хорні стверджує, що «базисний конфлікт» взагалі не є неминучим і його руйнування цілком реальне.

Запропонована К. Хорні концепція «базисного конфлікту», обґрунтуванням та аргументуванням якої пройняті усі розділи монографії «Наші внутрішні конфлікти», подекуди вимагає від неї звернення до літературної творчості, яка, на її думку, іноді випереджає теоретиків, іноді допомагає їм як

ілюстрація до можливої поведінки невротика. На нашу думку, відбір літературних творів, котрі залучаються до аналізу чи то почуття страху, чи то розколотості особистості, чи то садизму невротика досить показові і звернення до них або дещо поглиблює точку зору традиційного літературознавства, або дає змогу подивитися на відомі твори під новим кутом зору. Так, К. Хорні неодноразово згадує психологічний роман відомого англійського письменника Роберта Луїса Стівенсона (1850–1894) «Дивна історія д-ра Джекіла та м-ра Хайда» (1886). Як відомо, це один з останніх романів письменника, в якому його тяжіння до поєднання напружених сюжетних ліній з глибоким психологічним підґрунтям, виявилось найпоспідовніше. Означений роман деякі літературознавці зараховують до «загадкових» творів, що уможливають численні моделі інтерпретацій. Роман неодноразово екранізувався кіномитцями різних країн, а виконання ролі «Джекіла–Хайда» видатним радянським актором І. Смоктуновським викликало значний розголос як серед фахівців, так і серед пересічних глядачів.

Якщо долучитися до тези про «загадковість» роману «Дивна історія д-ра Джекіла та м-ра Хайда», то можна стверджувати, що К. Хорні є тим його читачем, котрий «розгадав» цю «загадку». Образ «Джекіла–Хайда» психоаналітик використовує задля підтвердження думки про «двоїстість» внутрішнього світу невротика та про необхідність «розділення елементів, що конфліктують, у людині». Коментуючи роман Р.-Л. Стівенсона, К. Хорні зазначає: «Після усвідомлення серйозності розколу між добрим і злим началом в собі самому д-р Джекіл говорить: «З найранішої пори <...> я опанував мистецтво з насолодою розмірковувати, як у любовних мріях, про розділення цих двох начал. Якби кожне з них, говорив я собі, могло би бути вміщено в окрему особистість, то життя припинило би бути нестерпним» [5, 89].

На думку К. Хорні, феномен «Джекіла–Хайда» досить виразно простежувався у деяких її пацієнтів. У своїх фантазіях невротик уявляє себе сильною, агресивною особистістю. Він легко руйнує все навкруги, легко уявляє масові жертви, «щиро бажає вбити всіх». Пацієнти К. Хорні, які страждали на «двоїстість» внутрішнього світу, навіть були здатні сформулювати «власну» філософію — «філософію джунглів», за якою наявність сили утверджує право на будь-які вчинки. Коли уяву невротика вдається «замінити» реальністю, то перед лікарем постає «дуже боязка», навіть полохлива людина.

У контексті монографії «Наші внутрішні конфлікти» К. Хорні спеціальний розділ присвячує

аналізу садистських нахилів. Відомо, що проблема як садизму, так і мазохізму досить активно висвітлюється в працях психоаналітиків. Садо-мазохістичний комплекс є потужною складовою серед тих чинників, які, за Фрейдом, формують позасвідоме і примушують його «діяти». Коли К. Хорні звернулася до виявлення садистичних рис у поведінці невротика, вже вийшла друком фундаментальна монографія відомого психоаналітика, послідовника З. Фрейда, Т. Рейка «Мазохізм у сучасній людині» (1941). Концепція Т. Рейка була, як відомо, проаналізована і вперше представлена читачеві Ларисою Левчук у монографії «Психоаналіз та художня творчість» (1980). Вона ж, зокрема, наголосила на тому, що Т. Рейк «не обмежить аналізом явищ так званого індивідуального садизму і мазохізму, а поширить їх на «соціальні, національні і релігійні утворення» [3, 110]. Звертаючись до проблем садизму, К. Хорні далеко не завжди «рухається» в межах вже створеної до 1945 року — року оприлюднення монографії «Наші внутрішні конфлікти» — психоаналітичної моделі садизму, а активно полемізує з Фрейдом, принаймні по окремих позиціях. Якщо З. Фрейд пов'язував виникнення садизму з дитячими роками, з образою дитини на власну матір, то К. Хорні не вважає подібний феномен «чистим проявом» садизму, жорстокості чи агресивності. Вона проводить принциповий розподіл між садизмом дитини і дорослої людини.

Дослідниця не фіксує увагу і на садизмі як сексуальному збоченні — цей аспект аналізу садизму превалює в «класичному» психоаналізі, — а наголошує зовсім на іншому. На її думку, «садистські потяги розвиваються лише у того, хто усвідомлює почуття марності свого власного життя». В означеному контексті К. Хорні віддає належне творчості «поетів», які «інтуїтивно відчували цей базисний стан задовго до того, як ми виявилися здатними зафіксувати його з усією, заснованою на клінічних випробуваннях, скрупульозністю» [5, 179]. Серед творів, які найбільш переконливо передають «почуття марності свого власного життя» і показують процес виникнення садистичного потягу, К. Хорні називає п'єсу «Гедда Габлер» (1890), автором якої є відомий норвезький драматург Генрік Ібсен (1828–1906).

Г. Ібсен, творчість якого оцінюється сьогодні як одне з найвищих досягнень західноєвропейської драматургії другої половини XIX століття, створюючи образ Гедди Габлер, надзвичайно переконливо відтворив внутрішній світ молодої жінки, яка не знає, що робити із власним життям.

Героїня Г. Ібсена має складні стосунки з трьома чоловіками, які по суті символізують різні періоди її власного життя: Йорген Тесман — її чоловік, з яким Гедда одружена лише кілька місяців, це її теперішнє, Ейлерт Левборг, з яким ібсенівську героїню пов'язували складні особистісні стосунки, — її минуле, а асесор Бракк, котрий мріє зробити з Гедди свою коханку, — її майбутнє. П'єса Г. Ібсена практично позбавлена якоїсь зовнішньої дії: усі її чотири акти відбуваються у дачному будиночку Йоргена Тесмана. Внаслідок цього значного навантаження набувають психологічно виважені діалоги Гедди, передусім з цими трьома чоловіками. Драматург переконливо відтворює ту ситуацію, яку К. Хорні вважає проявом садизму, а саме: «Людина з садистськими нахилами завжди може знайти виправдання для того, щоб почувати себе незадоволеною або несправедливо оціненою і на цьому підґрунті прагне до ще більшого підвищення вимог» [5, 174].

На думку К. Хорні, ці вимоги найрізноманітніші: і матеріальні, і сексуальні, і сподівання на допомогу у професійному зростанні, і надія на виключну відданість та ін. Що ж до Гедди Габлер, то К. Хорні звертає увагу на її постійні нарікання на нудьгу, на відсутність «хвилювання й збудження», на її намагання жититися «емоційною енергією іншої людини». Цю думку психоаналітика досить яскраво підтверджує епізод з'ясування стосунків між Геддою та Левборгом у другій дії п'єси [2, 148–151].

Свідомо граючи як почуттями Левборга, так і неврівноваженим психічним станом цієї талановитої людини, Гедда провокує його на самогубство. Дізнавшись, що Левборг стріляв у себе, вона захоплено реагує на цю подію: «...якою свободою повіяло від цього вчинка Ейлерта Левборга!» (1, 183). Це не єдина оцінка Геддою самогубства Левборга. В розмові з асесором Бракком вона говорить: «Якось легше дихається, коли знаєш, що на світі все ж відбувається іноді щось вільне, сміливе. На чому лежить відбиток природної, мимовільної краси» [2, 183]. Але захоплення досить швидко замінюється огидою: Левборг стріляв у живіт, а не в серце, і здійснив «не-красиве» самогубство. На нашу думку, К. Хорні неодноразово звертається саме до твору Г. Ібсена, оскільки драматург дає психоаналітикові змогу, — використовуючи садистичну психологію Гедди Габлер як ілюстрацію, — відтворити такі чинники невротичного садизму, як гра чи пошуки «ідеальної краси» навіть у факті самогубства: саме означених чинників позбавлене буденне існування ібсенівської героїні. Окреслений нами теоретичний

простір щодо розуміння невротичного садизму, досить чітко «розводить» позиції З. Фрейда та К. Хорні.

Аналізуючи садизм, З. Фрейд постійно «експлуатував» феномен влади. При цьому досить переконливо відтворював психологічний зв'язок «садист – влада — жертва». Серед цих трьох складових, К. Хорні фактично залишає поза увагою феномен влади, висуваючи на перші ролі фактор поневолення садистом своєї жертви: «... “жертва” повинна стати рабом супермена, істотою не лише без бажань, почуттів чи власної ініціативи, а й узагалі без будь-яких вимог до свого господаря» [5, 171].

Зазначимо, що у багатьох випадках позиція К. Хорні щодо з'ясування природи садизму більш коректна й аргументована, ніж у інших психоаналітиків. Так, осмислюючи бажання невротика-садиста поневолювати жертву, вона звертається до п'єси видатного англійського драматурга Бернарда Шоу (1856–1950) «Пігмаліон» (1913), де «садист» професор Гіггінс перетворює «жертву» — жебрачку Елізу — на виховану, освічену світську леді. Психоаналітик акцентує: все те, що з теоретичної точки зору кваліфікується як садизм, у буденному житті може мати конструктивні наслідки. Прикладами, що підтверджують цю позицію, теоретик називає процес виховання батьками своїх дітей та традиції спілкування вчителя з учнями.

Підсумовуючи проведений нами аналіз монографії К. Хорні «Наші внутрішні конфлікти», слід наголосити її самостійність та самодостатність і як дослідника, і як представника психоаналітичного руху. Монографія «Наші внутрішні конфлікти», з одного боку, є яскравим явищем у контексті інших напрацювань німецько-американського психоаналітика, а з другого — помітним внеском у розвиток психоаналітичних ідей в цілому.

Література

1. Александер Ф., Селесник Ш. Человек и его душа: познание и врачевание от древности и до наших дней / Франц Александер, Шелтон Селесник. — М. : Прогресс-Культура, 1995. — 495 с.
2. Ибсен Г. Гедда Габлер // Ибсен Г. Собр. соч. : в 4 т. — М. : Искусство, 1958. — Т. 4.
3. Левчук Л. Психоанализ и художественное творчество / Л. Т. Левчук. — К. : Вища школа, 1980. — 160 с.
4. Советский энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. — М. : Советская энциклопедия, 1980. — 1600 с.
5. Хорни К. Наши внутренние конфликты / Карен Хорни. — М. : Академический проект, 2006. — 198 с.